

VIDA ISTVÁN KORNÉL

VILÁGOSTÓL APPOMATOXIG

Magyarok az amerikai polgárháborúban

(Hadiakadémia sorozat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011.
373 o.+ 8 o. fekete–fehér képmelléklet)

A negyvennyolcas magyar katonai emigráció tagjai a krími háborút követően két nagyobb háborús konfliktusban vállaltak aktív szerepet: a Risorgimento küzdelmeiben, elsősorban Giuseppe Garibaldi dél-itáliai hadjáratában, illetve az észak-amerikai polgárháborúban. Míg az első esetben a magyarok bízhattak abban, hogy a Dél-Itáliában kipattant forradalmi szikra – az osztrákok által megszállva tartott Veneto tartomány elleni esetleges felszabadító háborún keresztül – ismét lángra lobbanthatja Magyarországot, az Amerikában harcolók ilyen közvetlen hatás kiváltására természetesen nem számíhattak. Akkor mi motiválhatta őket? Hányan voltak? Milyen szerepet játszottak? Ezekre a kérdésekre már régebben, és többen is megpróbálták választ adni. Elsőként Pivány Jenő csaknem egy évszázaddal ezelőtt, majd Vasváry Ödön a két világháború között, végül Ács Tivadar a polgárháború századik évfordulójának időszakában.¹ Most Vida István Kornél, a Debreceni Egyetem Angol–Amerikai Intézete Észak-amerikai Tanszékének fiatal, de a témában máris figyelemre méltó tanulmányokat közreadó oktató-kutatója azzal az igénnyel lépett fel, hogy – az amerikai és magyarországi levéltári források, könyvek, folyóiratok és napilapok felhasználása mellett az amerikai népszámlálási adatok és kikötői utaslisták elemzésével is – a korábbi szerzőkhöz képest modernebb szemléletű, tényanyagában pontosabb, történeti forráskritikán nyugvó feldolgozást készítsen.

Az I. fejezetben a Szerző az Amerikai Egyesült Államokba irányuló első magyar kivándorlási hullámot vizsgálja: ismert, hogy a magyar szabadságharc leverése után, leginkább Kossuth Lajos amerikai körútja alatt érkeztek nagyobb számban magyar menekültek. A fejezet legfontosabb megállapítása az évtized végével kapcsolatos. Korábbi elképzeléseinket ugyanis módosítja az Amerikába érkező hajók utaslistáinak elemzése: az 1859. július 11-én aláírt villafrancai fegyverszünet (majd a piemonti–francia–osztrák háborút lezáró november 10-i zürichi béke) után nem érkeztek tömegesen Amerikába az addig Itáliában szolgáló, most csalódott magyar katonák. Valójában az ekkor emigráló néhány tucat magyar közül sokan még kiskorúak voltak, vagy családjukkal érkeztek, és szinte egyikük sem vett részt később a polgárháborúban.

A magyar menekültek eleinte sokat profitáltak Kossuth népszerűségéből, de amikor az amerikai közvélemény érdeklődése – viszonylag gyorsan – megcsappant a magyar ügy iránt, saját erejükből voltak kénytelenek boldogulni. A II. fejezet azokat az erőfeszítéseket veszi górcső alá, amelyeket az 1850-es években kellett megtenniük saját boldogulásuk érdekében. Helyzetük egyáltalán nem volt rózsás: legtöbbszörnek szakképesítés és megfelelő angol nyelvtudás hiánya miatt nem sok esélye volt a munkaerőpiacon. Az 1855. évi népszámlálási adatok tanúsága szerint a New York városában élő magyarok háromnegyede munkanélküli volt! A magyar menekültek, megélhetést keresve, szétszórtak a hatalmas országban, s az amerikai Kossuth-emigráció ezzel szinte teljesen elveszítette politikai jellegét. Vida István Kornél a népszámlálási adatokat (1850-ben 452 magyar, 1860-ban 2710 magyar) elemezve igen érdekes és fontos megállapításokat tesz az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok foglalkozás-szerkezetével, területi megoszlásával és vagyoni helyzetével kapcsolatban, továbbá a lehetséges egyéni életstratégiákról, valamint a nők alulreprezentációjáról.

Az általános vagyoni statisztikákkal kapcsolatos elemzések legfőbb következtése, hogy a magyarok vagyoni helyzete, bárhol is telepedtek le, elmaradt az országos átlagtól. Különösen a többsé-

¹ *Eugene Pivány*: Hungarians in the American Civil War. Cleveland, 1913.; *Vasváry Edmund*: Lincoln's Hungarian Heroes. The Participation of Hungarians in the Civil War 1861–1865. Washington, 1939.; *Ács Tivadar*: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–1865. Budapest, 1964.

gükben semmilyen piacképes végzettséggel vagy szaktudással nem rendelkező '49-es emigránsok, zömében katonák és politikusok éltek nehéz körülmények között. Nem meglepő tehát, hogy amikor 1861-ben kitört a polgárháború, tömegesen jelentkeztek önkéntesnek, hogy hasznosíthassák katonai jártasságukat. Ezzel már a III. fejezethez érkeztünk, amely a témakör egyik legfontosabb kérdésére keresi a választ: miért jelentkeztek a magyarok az Unió és a Konföderáció seregébe? A Szerző ezen a ponton is revidálja a korábbi magyar szakirodalomban leginkább elterjedt álláspontot: a polgárháború egyetlen magyar résztvevője esetében sem áll rendelkezésre forrás arra vonatkozóan, hogy a rabszolgák felszabadításáért jelentkezett volna önkéntes szolgálatra. Szem előtt tartandó, hogy a Lincoln-kormányzat háborús céljai között a rabszolgák felszabadítása a polgárháború első két évében, amikor a magyarok döntő többsége hadba állt, egyáltalán nem szerepelt. Elgondolkodtató továbbá az a tény is, hogy magyarok, igaz, jóval kisebb számban, de a Konföderáció seregében is harcoltak. Korabeli forrásokkal meggyőzően alátámasztott érvelését Vida István Kornél az alábbi fontos megállapítással zárja le: „Noha voltak egyéni különbségek, a Kossuth-emigráció tagjai általában katonai tapasztalatukat kívánták kamatoztatni, illetve bizonyítani lojalitásukat a nekik menedéket nyújtó Egyesült Államok iránt. Az irodalomban korábban domináns állítás, hogy elsősorban az afroamerikaiak felszabadítását akarták kivívni, forrásokkal nem támasztható alá, kizárólagossága megkérdőjelezhető, bár jelenléte a motiváló tényezők között nem kizárható.” (90. o.) Ha hozzátesszük még a kalandvágyat és az egyéni anyagi nyereség reményét, viszonylag teljes képet kaphatunk a változatos motivációs tényezőkről.

A Szerző fontosnak tartotta rögtön a következő, a magyarok konkrét polgárháborús szereplését elemző fejezet elején kritika tárgyává tenni azokat az erősen túlzó adatokat, amelyekkel korábban a résztvevő magyarok létszámát jellemezték. Ezt helyesen is tette, hiszen hiába hívta fel a figyelmet a valós arányokra Lukács Lajos már 1984-ben,² a köztudatban máig az eltorzított számarányok élnek. A pontos létszámot lehetetlen megállapítani, mivel a toborzótisztek általában nem jegyezték fel az újoncok nemzetiségét vagy pontos születési helyét, mindenesetre Vida István Kornél kutatásai szerint kereken száz katonáról igazolható forrásokkal, hogy magyar születésű volt és részt vett a polgárháborúban. Mintegy kilencven százalékuk az Unió hadseregében szolgált, mindössze 12 fő ismert a Konföderáció seregéből. Ez az arány pontosan megfelel a magyar lakosság északi és déli államok közötti területi megoszlásának. Az is megállapítható, hogy az amerikai magyarság nem mutatott kivételes hajlandóságot a háborúban való részvételre, jelentkezési arányuk megfelelt az átlagos tízszázalékos jelentkezési rátának. A magyar emigránsok zöme három nagyobb földrajzi központban jelentkezett katonai szolgálatra: New York államban (a soknemzetiségű „Garibaldi Gárdát” Utassy Frigyes György szervezte meg, továbbá a 8. New York-i önkéntes gyalogezredben kezdte amerikai katonai karrierjét Stahel-Számvald Gyula), Missouriban (John Charles Frémont tábornok vezérkari főnöke Asbóth Sándor volt, mellette harcolt Albert Anselm és Fiala János, valamint Zágonyi Károly, a Frémont Testőrseg parancsnoka) és a Közép-Nyugaton (Mihalóczy Géza volt a „Lincoln-puskások” polgárőr alakulat parancsnoka).

Az V. fejezet három, kétségtelenül a legnevesebb polgárháborús magyar résztvevő (Asbóth Sándor, Stahel-Számvald Gyula, Zágonyi Károly) pályaképét tartalmazza, amelyek tematikailag inkább az életrajzi gyűjteményhez tartoznak. Külön fejezetben való tárgyalásukat az indokolja, hogy a Szerző rajtuk keresztül kívánta megvizsgálni „a magyar–amerikai történések hőskultuszgyártó mechanizmusát”, akik „a magyar résztvevők katonai tetteinek fontosságát reménytelenül eltúlozták” (114. o.). Az elfogult elemzések célja, akárcsak a többi etnikum esetében az öngigazolás, a befogadók iránti lojalitás bizonyítása volt, különösen a két világháború időszakában.

A VI. fejezet igazi kuriózum. Főszereplője Estván Béla lovassági ezredes, akinek *War Pictures from the South* (Háborús képek a Délről) címmel megjelent kötete a polgárháborús évek egyik sikerkönyve lett. Amit korábban már többen feltételeztek, azt most Vida István Kornél okos megfigyelésekkel és új levéltári források bevonásával meggyőzően igazolta: Estván Béla nemzetközi szélhámos, megrögzött hazudozó volt! Magyar gyökerekkel egyáltalán nem rendelkezett, Peter

² Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció, 1849–1867. Budapest, 1984. 271–272. o.

Heinrich néven született Bécsben, és azt használta ki, hogy az 1850-es elején, Kossuth hatása alatt a magyarok igen népszerűek voltak az Egyesült Államokban.³

A Szerző kutatásai szerint tíz magyar születésű katona (köztük Zulavsky László, Kossuth egyik unokaöccse) vállalt szolgálatot az Unió színes ezredeiben. A VII. fejezet nem csak az ő tevékenységüknek a felvázolását szolgálja, hanem alkalmat ad az Amerikában élő magyarok rabszolgasággal kapcsolatos sokrétű véleményének bemutatására is. Döntő többségük természetesen elkötelezett volt az emancipáció és a rabszolgák helyzetének javítása mellett, de olyan is akadt, aki maga is tartott rabszolgákat.

A VIII. fejezet az egykori Kossuth-emigránsok polgárháború utáni sorsát kíséri nyomon. Többen hősi halált haltak, mások maradandó sebesüléseket szenvedtek (Asbóth Sándor dandártábornok élete végéig szenvedett a fejében maradt golyótól). Mindenesetre a polgárháborúban szolgálatot vállaló magyar katonák mintegy kilencven százaléka tisztí rangban szerelt le, többségük jelentősen előrelépett a ranglétrán. A legtöbb magyar polgárháborús résztvevő megtalálta számítását Amerikában, a Kiegyezés után is csak mindössze tíz százalékuk (köztük Xantus János) tért vissza Magyarországra. Az Egyesült Államokban bevett szokás szerint a magasrangú katonatisztek szolgálatát diplomáciai kinevezésekkel honorálták: nyolc magyar polgárháborús veterán kapott konzuli vagy követi kinevezést a világ különböző országaiba. De zömében a többiek is a helyi közösségek megbecsült tagjaivá váltak, aktívan részt vállaltak környezetük közösségi életében. Fontos még megjegyezni, hogy kedvező sorsukat illetően semmiféle különbség nem látszik az északi és a déli oldalon harcolók között. Vida István Kornél a fejezet végén, saját kifejezésével élve, „csak kis ízelítőt nyújtott” a polgárháborús magyarok amerikai és magyarországi történeti emlékezetéről, a közösségi emlékezet kutatása ugyanis „gyerekcipőben jár”. Valóban, ez akár egy újabb kutatási téma is lehetne, amihez rögtön hozzá is tennék egy adalékot. A Szerző némileg korholóan megjegyzi, hogy míg Asbóth Sándornak impozáns síremléket állítottak az Egyesült Államokban, szülővárosában csak 2001-ben nevezték el róla az egyik középiskolát. Keszthely városa valójában már harminc évvel korábban emléket állított nagy szülőttjének: 1971. december 18-án emléktáblát helyeztek el szülőháza, az Asbóth-ház falán.

A könyv második része, a kötet csaknem fele életrajzgyűjtemény: annak a száz katonának (88 az Unió, 12 a Konföderáció hadseregéből) az életrajza, akikről forrásokkal igazolható, hogy Magyarországon (vagy magyar családban) születtek és szolgáltak az észak-amerikai polgárháborúban. Hasonló összeállítások már korábban is készültek, Vida István Kornél azonban minden egyes szereplő esetén gondosan felsorolja az adatok levéltári és könyvészeti forrásait, így azok visszakereshetők más kutatók számára is. A Szerzőnek rengeteg adattal kellett dolgoznia, ilyenkor óhatatlanul becsúsznak pontatlanságok. Ezen a helyen két „főszereplő” születési időpontjának meghatározására térek ki. Asbóth Sándor valójában 1810. december 18-án született: Tar Ferenc ezt már az 1980-as évek közepén tisztázta a keszthelyi plébánia anyakönyvi bejegyzése alapján, a bejegyzésről készült fotót közölte is.⁴ Számvald Gyula születési idejének pontos meghatározásában ismét csak az anyakönyv ellenőrzése segít. Sánta Gábor meggyőzően érvel amellett, hogy Számvald Gyula

³ Ezirányú kutatási eredményeit a Szerző már korábban is közzétette, többek között a szegedi *Vasváry Collection Newsletter* 2007/2. számában. Ez azért érdekes, mivel ennek a közvetlenül megelőző, 2007/1. számában a Vida István Kornél által gyakran hivatkozott Stephen Beszedits még a hagyományos felfogásban közölt életrajzi összefoglaló cikket Estván Béláról. A szorgalmasan publikáló Beszedits számos közleményei még értékesebbek lennének, ha megjelölné forrásait, vagyis jegyzeteket is készítené, melyek a hiányát, egyébként jogosan, Vida István Kornél a korábban tevékenykedő amerikai magyar szerzőknél felrótta.

⁴ *Tar Ferenc*: Asbóth Sándor, az amerikai polgárháború tábornoka. In: Zalai Gyűjtemény 26. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. Zalaegerszeg, 1987. 145–162. o. Tar Ferenc ennek a kérdésnek egy egész fejezetet szentelt a *Lincoln magyar tábornoka* (Hévíz, 1998.) című könyvében, amely egyébként, a szerző helytelen keresztnevével, az ismertett munká irodalomjegyzékében is szerepel.

valójában 1827. november 5-én született: a szegedi belvárosi plébánia anyakönyvi adatait a szintén szegedi piarista gimnázium félévi értesítőinek bejegyzései is alátámasztják.⁵

A kötetet részletes forrásjegyzék és bőséges bibliográfia egészíti ki. A felhasznált irodalommal kapcsolatban egyedül a már hivatkozott Lukács Lajos *Magyar politikai emigráció 1849–1867* című munkájának indokolatlan mellőzését lehet megemlíteni. Az említett könyvre mindössze kétszer (52. és 82. o.) történik utalás, ráadásul a második esetben tévesen: Klapka György kapcsán a Szerző Lukács egy másik kötetének (*Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867*) címét és könyvészeti adatait adja meg a lábjegyzetben. Lukács Lajos mintegy negyven, sűrűn teleírt oldalt szentelt az amerikai magyar emigráció történetének és a magyarok polgárháborús részvételének. Negyven magyar tisztet sorolt fel, többekről részletes életrajzot is közölt, ráadásul – Pivány, Vasváry és Ács munkáival ellentétben – adatai megbízhatóak, mivel széleskörű levéltári kutatómunkán alapulnak.

Mivel a kötet adattár szerepet is betölt, különös jelentőséget kapnak az olyan segédletek, mint a névmutató. A recenzens itt egy új „műfajjal” találkozott: ez a „válogatott névmutató”. Mi lehetett a névmutató készítője számára a szelekció elve, nem tudjuk. Mindenesetre a kötetben található személynévnek csak egy része szerepel a mutatóban, de ezeknél sincs minden előfordulás feltüntetve, ráadásul a megadott oldalszámok többsége hibás. Egy találmomra kiválasztott oldalpáron (288–289. o.) összesen húsz név szerepel, ebből tíz (Radnich János mindkét oldalon, D. M. Bassinger, H. J. Sprague, Louis Schlesinger, Jánossy Dénes, Hainer Ignác, Hainer Laura, Sarah Boldwan, Dallas) egyáltalán nem található meg a névmutatóban, hat esetben (Kossuth Lajos, László Károly, Ács Tivadar mindkét oldalon, József Bem, Varga Ferenc) ez az előfordulás nincsen feltüntetve, a maradék négy esetben (Radnich Imre, Zulavskyné Kossuth Emília, Stephen Beszedits, Radnich István) pedig egy oldalas csúszással találunk rá a keresett nevekre. A névmutató tehát szinte teljesen használhatatlan. A szerkesztési anomáliáknál maradvá: arra sem találtam magyarázatot, hogy a deklaráltan ABC sorrendben összeállított életrajzi listában Mihalóczy Géza, Mészáros Imre és Menyhárt János miért előzik meg Mándy Károlyt, vagy Lülley Károly Lülley Emánuel, ahogy Rombauer Roderick, Rombauer Róbert és Rombauer Roland testvérüket, Rombauer Raphaelt, továbbá Varga Sándor is Varga Jánost, Varga Józsefet és Varga Pált. A névmutatónál jelentkező problémákhoz képest eltörpül, hogy a képmelléklet egyébként jó minőségű illusztrációira tett szövegközi hivatkozások rendre pontatlanok (véltetően a 2. képet utólag illesztették be, ezért elcsúszott a számozás), továbbá az életrajzi gyűjteményben is feltüntetett Asbóth Sándor és Stahel-Számvald Gyula neve után írt fejezetutalások sem felelnek meg a valóságnak. Summa summarum: az egyébként formás, szép kiállítású könyv sokkal gondosabb szerkesztést érdemelt volna.

Vida István Kornél teljesítette célkitűzését: a korábbiaknál megbízhatóbb, alaposabb, módszertanilag friss munkát tett le az asztalra, amely nemcsak érdekes olvasmány lehet a nagyközönség számára, hanem inspiráló kiindulópont vagy hasznos segédeszköz a téma kutatóinak is.

Pete László

⁵ *Sánta Gábor*: Szeged belvárosától az arlingtoni temetőig – Stahel-Számvald Gyula fordulatossága. *Vasváry Collection Newsletter* 2006/1. (http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/vasvary/newsletter/0-6jun/szamvald.html; a letöltés utolsó időpontja: 2012. július 30.)